

Ilona Tragel

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse
kaasprofessor

Külli Habicht

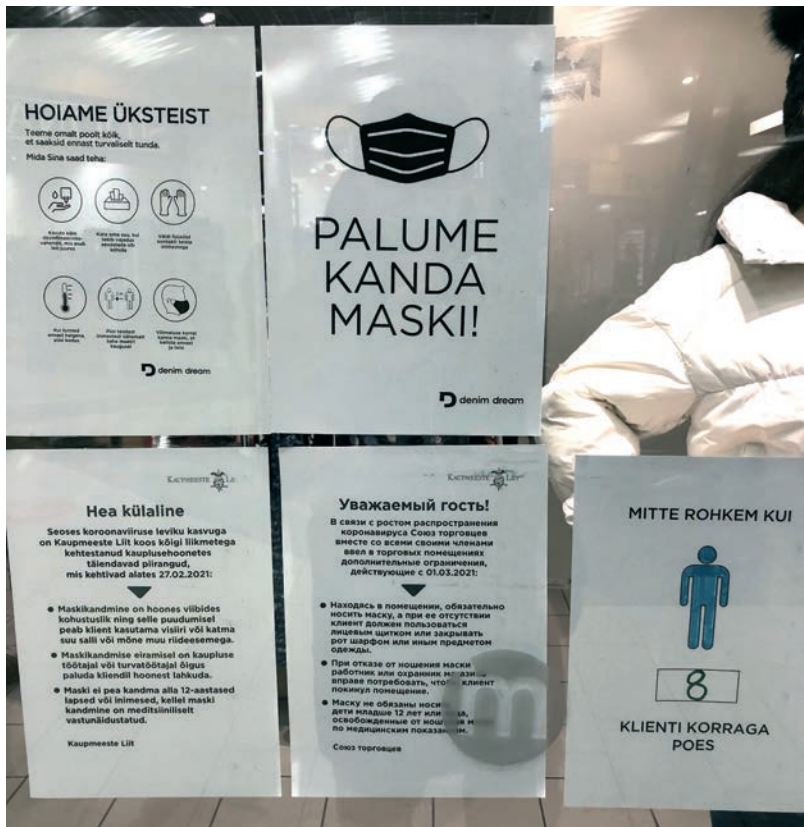
Tartu ülikooli eesti keele
kaasprofessor

Erakorralise aja sildikeel

Juba aasta aega on meie tähelepanu köitnud uus ja laialt levinud tekstižanr – COVID-19 teabe- ja hoiatussildid. Eriolukorra alguses, kui asutused pidid uuele elukorraldusele kiiresti reageerima, olid seda tüüpi teavitustekstid nii kujunduselt kui ka sisult spontaansed ja alles otsisid žanri piire. Praeguse uue laine sildid on pigem ametlikud ning vahendavad kujunduse ja sõnastusega võimu „kohalolekut“. Missuguste keelevahenditega meid teavitatakse ning mida see ütleb keele ja ühiskonna kohta, sellele püüame siinses artiklis põgusa pilgu heita.

COVID-19 teavituste teises laines on tänaseks (aprill 2021) poodide ja asutuste ustel juba nii paljude eri piirangute silte, et mõned ukсед meenutavad teadetetahvleid (joonis 1*)¹. Siltide põhjal saame mõndagi teada eesti keele kohta: missuguste sõnade, vormide ja väljendite abil meile kiiret ja erakorralist teavet vahendatakse, kuidas meie poole pöördatakse, kelle nimel meile teavet vahendatakse, missuguseid põhjendusi ja ajamääranguid pakutakse, kuidas väljendatakse kohustust. Kõik need

¹ Tärniga tähistatud joonised on leitavad vaid artikli veebiversioonist Oma Keele veebis, vt <https://www.emakeeleselts.ee/valjaanded/oma-keel/>.

Joonis 1*. Denim Dream. Tallinn, Magistrali keskus. Foto Sitong Yu

teemad pakuvad huvi keeleteadlastele, aga võiksid anda tänuväärset uurimismaterjali ka õpilasuurimusteks.²

COVID-19 teavitussildid pakuvad uurimismaterjali ka ühiskonnas levinud suhtlusviiside, teavitajate suhtumiste ning olukorra- ja keeletaju kohta. Neis peegelduvad vahetul moel ühiskonna ja keeleteaduse seosed. Sellest annab mh teavet hinnanguline ja emotsionaalne sõnavara, kõnetlusevormelid, pilkupüüdvad kujunduselemendid jm.

² Vt ka Tragel, Ilona, Külli Habicht. 21.04.2020. „Oleme ajutiselt suletud“ ehk Keeleuurijad eriolukorras. Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi ajaveeb. <https://www.blog.keel.ut.ee/opetajale-ja-opilasele/oleme-ajutiselt-suletud-ehk-keeleuurijad-eriolukorras/> (ja üliõpilaste miniuurimused samas) ning Tragel, I. 2020. Koroonaüld kaupmehe ukse taga. – Horisont 6, lk 74–75.

Sõnavara

Keeleteadlastele pakuvad huvi keelde tulnud uued sõnad, mis nimetavad nähtusi, esemeid, olukordi, mida meie elus enne viiruseajastut polnudki. *Koroonaviirus* ise olgu üks näide, selle ilus eestipärasem nimetus *pärgviirus* pole eriti kasutust leidnud. Teised uued COVID-19 sõnad on näiteks *nakatumiskordaja*, *eneseisolatsioon*, *lähikontaktne*, *sümptomiteta põdeja*, *koroonapositiivne*, *koroonavaktsiin*, *vaktsiinitarne* jne.

Sõnavara uurimise aspektist ongi täheldatud, et sellised erakorralised olukorrad nihutavad keele sõnavarakihide piire: ühe valdkonna erialasõnavara tuuakse üldisesse kasutusse. Üks näide sellest on sõna *mask*. Kui mõtleme, et *mask* oli üldkeeles kasutusel pigem karnevalide kontekstis ja kosmeetika vallas, siis nüüd osutab see sõna kaitsemaskile – see tuleb meditsiini kontekstist.

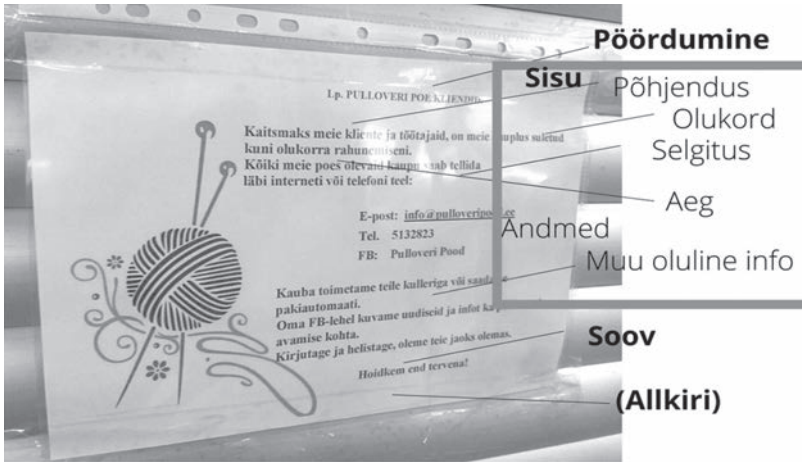
Kogumine

Praegune piirangute aeg pakub ainukordse võimaluse koguda uut tüüpi diskursuse näiteid. See on kompaktne materjal, sest teame üsna täpselt olukorra tausta. Väljendusvahendid valib siiski teavitaja – see teeb materjali varieeruvaks ja huvitavaks.

Eriolukorra siltide kogumist alustasime vahetult peale eriolukorra väljakuulutamist märtsis 2020. Esimese laine siltide korpuses on praegu umbes 500 silti. 2021. aasta algusest kogume muutunud olukorra silte, mida on pidevalt täienevas kogus praegu juba umbes 700. Sildid pildistame, märgime üles „leiukoha“ ning kanname seejärel andmed tabelisse koos täpse koha (linnast kuni asukohani ruumis, nt põrand, siseuks jne), pildistamise aja ja foto autori nimega. Seejärel märgendame sildi osad ja sellel kajastuvad keelenähtused.

Milliste teoreetilise vahenditega läheneda

Silte on eri liiki ning erinev on ka see, kui palju (ja kas üldse) kasutatakse neil teate edastamiseks keelelisi vahendeid. Liiklusmärkidelt oleme harjunud teavet saama ka siis, kui märgil ei ole ühtegi sõna. Ka koroonaja teavitussiltide hulgas on neid, kus keelelist infot polegi või on keeleline info kombineeritud tähenduslike märkidega – sümbolitega. Niisiis on nende siltide uurimisel põhjendatud interdistsiplinaarne semiootika ja keeleteadust ühendav lähenemine. Keeleuurijatena läheneme siltidele

Joonis 2. COVID-19 ajutise teavitussildi käigud. (Pulloveri käsitööpood. Eedeni keskus Tartus. Foto Raul Veede)

siiski ennekõike keele ja selle konteksti kaudu. Keele üks olulisemaid funktsioone on olla kommunikatsioonivahend. Lähtume siin kontekstitegurina ka sellest, et siltide keelekasutuse on teavitaja valinud ilmselt oma sihtrühma arvestades.

Siltide uurimiseks sobivaid lähenemisi on mitmeid, näiteks diskursuseanalüüs (nt Jones (toim.) 2021), keelemaastike lähenemine (nt Shohamy, Gorter 2009) ja žanrianalüüs. Siinses ülevaates oleme uurimiseks valinud peamiselt žanrianalüüsi ja selle meetodid, nagu sildi käikude tuvastamine (vt nt Swales 1990), aga ka laiemalt sildi keelekasutuse analüüs funktsiooni ja kommunikatiivse eesmärgi vaatenurgast. Omaette teemana saab käsitleda emotsionaalsuse avaldumist siltidel, seda nt Roman Jakobsoni kommunikatsiooniakti käsitluse vaatenurgast.³

Sildi osad ehk käigud

Sildižanri põhikäigud on pöördumine (kõnetlusvormel), sisu, soov ja allkiri. COVID-19 sildi žanrispetsiifilised alamkäigud on sisu osas olukorra nimetamine (nt *suletud*), põhjuse nimetamine või põhjendus, ajutise olukorra kestuse täpsustamine (aeg), selgitused erikorralduse kohta, muu oluline info (nt kontaktandmed). Näiteks joonisel 2 toodud sildil ei ole

³ Sellest on Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis valmimas Aleks Käämeri bakalaureusetöö.

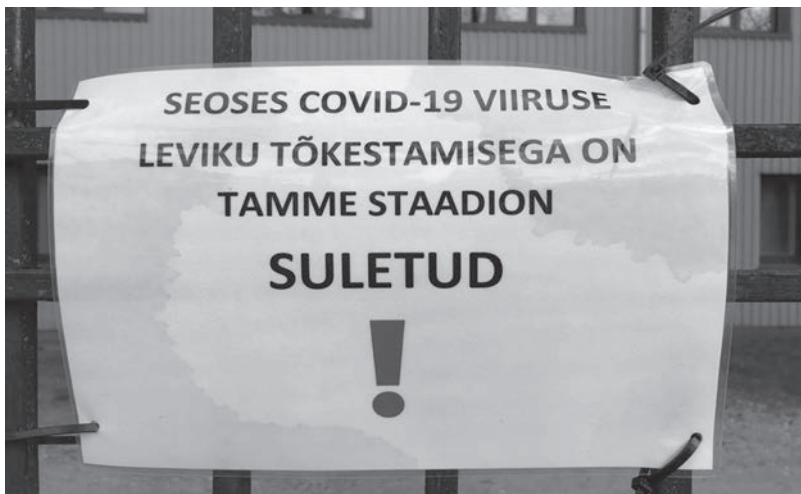
allkirja, sest ettevõtte nimi on juba alguspöördumises nimetatud. Ükski käik ei ole sildi kohustuslik osa, sest käigu sisu võib selguda kontekstist.

Mida ja kuidas väljendatakse

Järgnevalt vaatame mõningaid siltidel leiduvaid keelenähtusi. Aluseks on teadmine, et sildil kajastub vabariigi valitsuse piirangutest lähtuv tava-pärasest erinev ajutine olukord (nt *Suletud. Uksemüük. Kanna maski*). Siin toome näiteks vaid mõne iseloomulikuma paljudest võimalikest keelenähtustest: vaatame, kuidas avalduvad siltidel kesksed keelelised kategooriad, nagu põhjus, aeg, isik ja modaalsus, ning mida saab nende väljendamiseks valitud keelevahendite põhjal sildižanri eripära kohta järeldada.

Põhjus

Põhjuslikkus väljendab põhjuse ja tagajärje seost. Sildid teatavad olukorrast (nt sulgemine, st tagajärg), mille põhjustena võib sildil nimetada näiteks *viirust, eriolukorda, valitsuse korraldusi* jmt. Kuid põhjuse asemel võib nimetada ka piirangu eesmärki, näiteks *viiruse leviku tõkestamine* või *klientide turvalisus*. Keeleteaduslikust perspektiivist on huvitav vaadata seda, millise sõnaga tagajärge ja põhjust seotakse. Esiteks märkasime, et valitsuse piirangud kehtestatakse enamasti sõnaga *tõttu*, asutuste ustel aga on ülekaalukalt kõige sagedasem põhjust väljendav sõna *seoses* (joonis 3a).

Joonis 3a. Tartu Tamme staadion. 26.04.2020. Foto Anni Jürine

V Motors
 Tallinna tn 86, Viljandi
 info@vmotors.ee
 Jagame teiega seotud küsimusi koroonaviirusega!

Kontakt

Joonis 3b*. Viljandi VW Motorsi veebileht. Kuvatõmmis. 08.04.2021. <https://vmotors.volkswagen.ee/>

Joonis 4a. H&M Tartus. 27.03.2020

Näiteks esimese laine 100 sildi juhuvalimi siltidest on põhjus väljendatud 46 sildil, neist 27-l kasutati sõna *seoses*, 11-l sõna *tõttu* ja 8-l muud põhjust väljendavat sõna.

Sõna *seoses* laialdase kasutamise üks võimalik põhjus on see, et sildil väljendatakse nn vahendatud põhjuslikkust: *valitsus kehtestas eriolukorra viiruse tõttu > sellega seoses oleme meie suletud*. Seega ei ole need kaassõnad kasutaja tõlgenduses sama tähendusega. Tegu võib olla keele muutumisega, kus sõna *seoses* tähendus on laienenud ka põhjuslikkuse väljendamisele, kuigi õigekeelsusallikad seda praegu ei soovita. *Seoses* on võrreldes sõnaga *tõttu* rohkem levinud, kuigi väljendus muutub veidi keerukamaks, sest põhjust väljendavat käändsõna tuleb kasutada kaasautlevas, nt *seoses eriolukorraga*. See ongi mõnel sildi koostajal pea nähtavasti veidi sassi ajanud, vt nt *Jagame teiega seotud küsimusi koroonaviirusega* (joonis 3b*).

Aeg

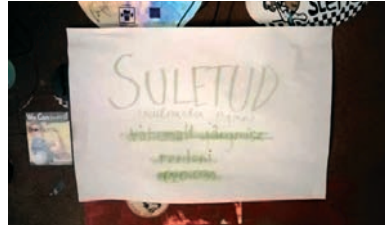
2020. aasta kevadel asutuste ustel olnud siltide ajaväljenditest peegeldub olukorra ebaselgus. 100st juhuvalimi sildist oli aeg mingil viisil väljendatud 61 sildil ning neist omakorda 29-l on kasutatud sõna *ajutiselt* (joonis 4a). Teine rohkem kasutatud ajaväljend oli *kuni*, mida esines 20 korral. Sel juhul avaldus olukorra ebakindlus keelendis, milleni olukord arvati kestvat, nt *kuni olukorra normaliseerumiseni, kuni järgmiste*

Joonis 4b. OÜ Jaclyn Rappeli keskuses Raplas. 02.05.2020. Foto Kairit Tomson

Joonis 4c. Zavood. Tartu. 19.03.2020

Joonis 4d. Foto Liina Lindström 21.04.2020

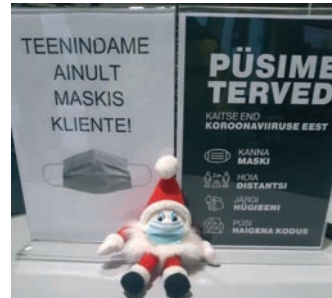
teadaanneteni, kuni eriolukorra lõpetamiseni. Juhuvallimi siltidel kasutati seitse korda ka ainult rajavat käännet, nt eriolukorra lõppemiseni, 1. maini, vähemalt järgmise reedeni (20.03) (joonis 4c). Erakorralise sulgemise algusaega märgitakse tihti sõnaga alates. Sildi koostaja võib olla piiritlenud sulgemise perioodi, kasutades saavas käändes ajaväljendit. Et aga eriolukorra lõpuaeg ei olnud teada, seoti saavas käändes ajaväljend ebamäärasust väljendavate sõnadega teadmata või määramata, nt suletud teadmata ajaks. Piirangute pikenedes muutusid ka sildid (joonis 4d*) ning nii mõnigi neist kajastas olukorda väga tabavalt ja isegi poeetiliselt, nt Suletud Millal avame uuesti ei tea (joonis 4b).*

Isik

Isikuga seotu avaldub siltidel mitmeti, näiteks kes teavitab ja kellele on teave suunatud. Selle väljendamiseks on eesti keeles tegusõna isikukategooria, mis võimaldab valida suhtlusolukorda sobivad pöördevormid. Niisiis, kes kohustab, see peab nõudma kohustuste täitmist ja olema valmis täitmist ka „jõustama“. Sildid on sellisel juhul vahendajad kohustaja ja kohustatava vahel ning see, kuidas nad sõnumit vahendavad, võib kohustatava meelsust mõjutada. Kui eelmise aasta kevadel olid sildid sageli vabandavad

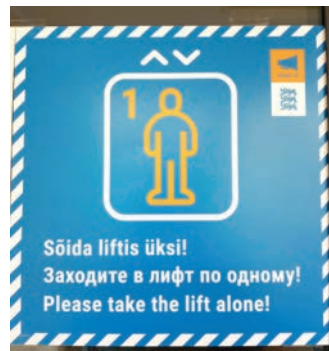
Joonis 5a. Vabariigi valitsuse ametlik teavituspikett <https://www.kriis.ee/et/koroonaviiruse-trukised>. Alla laaditud 10.04.2021

Joonis 5b*. Hydroscand Tartu. 11.12.2020. Foto Toomas Kard

ja otsisid põhjendusi, siis teise laine teavitussildidel on kohustajad valinud sagedamini konkreetse käsu andmise ja ähvardamisstrateegia („oht on tagasi!“ seisab „kindralilindina“ pea igal ametlikul sildil, joonis 5a)

Sage võimalus isiku väljendamiseks on „meie–teie“ diskursuse valik, kus „meie“ on ettevõtte kui teavitaja ja „teie“ klient kui teavitatav (*meie meeskond jälgib terviseameti nõudeid, et saaksite tunda ennast poes kindlalt*). Üks käsu vahendamise viise on kaasava ja üleskutsuva *meie*-vormi kasutamine kindla kõneviisi olevikus. See võimaldab luua silla vastuvõtjani ja tekitada ühelt poolt kaasvastutuse, teiselt poolt ka positiivse kaasatuse ja ühtekuuluvuse

Joonis 5c. Kortermaja välisüks Lasnamäel. 27.03.2021. Foto Miina Norvik

Joonis 5d*. Hugo Treffneri gümnaasium. Tartu. 01.02.2021. Foto Helo Kaplinski

tunde, nt *hoiame kokku sellega, et hoiame vahet; hoiame sidet ja jääme kokku; püsime terved* (joonis 5b* paremal, joonis 5d*). Selle vormi valik võimaldab ühtlasi vältida otsesest käsku (vrd *hoidke vahet*), mida väljendavad ainsuse ja mitmuse 2. isiku vormid (joonis 5e*). Käskiva kõneviisi ainsuse 2. isiku vorm on samal ajal kõige ühemõttelisem ja vahetum viis käsu või keelu väljendamiseks, nt *sõida liftis üksi* (joonis 5c), *kanna maski, ära sisene, kaitse end koroonaviiruse eest* (joonis 5b* paremal), ja seda kasutatakse siltidel väga sageli. Hoolimata selgest sõnumist võib see vorm mõjuda veidi järsultki. Käskiva kõneviisi *meie*-vorm võimaldab aga väljendada kaasavat üleskutset, mis mõjub rõhutatult kõrgstiilsena, nt *Hoidkem end tervena!*

Modaalsus

Modaalsuse abil annab teavitaja keeleliselt edasi oma hoiakuid ja arvamusi või vahendab kellegi teise omi. Kohustavat ja soovivat, samuti olukorra võimalikkust või paratamatust väljendavat modaalsust kannavad siltidel sagedasti kasutatud modaalsed tegusõnad ja ühendid, nagu *on kohustuslik, soovitame vältida, võib siseneda* jne. Sageli kasutatakse ka modaalseid tegusõnu *saama* ja *pidama* (*saaksid ennast turvaliselt tunda; peab kasutama visiiri, ei pea kandma maski*). Harvem võivad modaalsust väljendada ka ilma konkreetsete modaalteigusõnadeta sildid, nagu *Siseneda vaid maskiga*. Sellel sildil vahendab poepidaja kliendile maskikandmise kohustuslikkust üldise lubatushinnanguna ([*võib/tohib*] *siseneda vaid maskiga*).

Hinnangulise keelekasutusega on seotud ka modaalsete määrsõnade, nagu *kahjuks* ja *paraku* kasutamine, mis väljendavad emotsionaalset hoiakut. Sildi algus *Kahjuks oleme suletud* väljendab teavitaja subjektiivset tunnet, millega pehmentatakse ühtlasi negatiivse teate mõju vastuvõtjale (joonis 6).

Modaalset tõenäosushinnangut väljendavad nt määrsõnad *loodetavasti, ilmselt, ehk*, nt *loodetavasti kohtume varsti*.

Väljenduse mitmekesisus

Mõnikord, näiteks pikkades instrueerivates teavitustekstides, võib siltidelt vastu vaadata ka üllatav väljenduslik mitmekesisus, mis annab märku sobiva stiili otsingutest ja žanripiiride ebakindlusest. See ilmneb ka juhul, kui kolmest teavitussildist ühel pöördatakse klientide poole ametlikult

Joonis 6. Kohvik Maiasmokk, Tallinn. 12.01.2021. Foto Yu Sitong

Joonis 7a. Sportlandi kauplus Eedeni keskuses Tartus. 18.04.2020

Joonis 7b*. Kesklinna polikliinik. Tartu. 23.03.2021. Foto Ilona Trigel

Lugupeetud kliendid!, sealsamas kõrval aga emotsionaalselt vahetumalt *Kallid kliendid!* (joonis 7a). Sageli on vajalikuks peetud ka põhjenduste lisamist ajutiste ebamugavuste kohta. Ühtse stiili otsingutest annab muu hulgas tunnistust pöördumisvormi valik: ühel sildil võib olla kasutatud sama tegusõna eri vormides (nt ainsuse 1. isiku vorm *palun* (*hoida distantsti*) ja mitmuse 1. isiku vorm *palume* (*mõistvat suhtumist*). Kiire teavituselukord pole võimaldanud silti vormiliselt ühtlustada.

Nii nagu siltide keel, varieerub ka nende välimus. Käsitsi kirjutatud sildid mõjuvad emotsionaalsemalt kui trükitud sildid. Vaheastmeks käsitsi kirjutatud ja trükitud siltide vahel on ise kujundatud ja prinditud sildid, mis võivad olla üsna teaberohked, kuid mõjuda samas tänu sõbralikele soovidele ka emotsionaalselt (joonis 2).

Väljendust mitmekesistavad erinevad märgid, mis tõmbavad tähelepanu kujundusega. Seega, lisaks keelemärkidele puutume seda teemat uurides kokku mittekeeleliste sümbolitega (joonis 7b*). See võimaldab läheneda teemale interdistsiplinaarselt, kombineerides nt keeleuurimise ja semiootika meetodeid.

Hetkeseis ja uurimise väljavaated

Teavitussiltide keele uurimine on küll alanud, kuid materjali sügavam mõtestamine ja üldistuste tegemine on veel ees. Praegune üldmulje on, et kui 2020. aasta kevadel olid sildid enamasti vabandavad ja informatiivsed, siis teise laine siltidel näeb ametlike kõrval ka humoorikamaid pöördumisi, nt *Kui sa tuled mulle lähemale kui 2 meetrit, siis oleme paar* (joonis 8a). Sellise sildi mõistmine eeldab adressaadilt diskursuse konteksti tundmist (taustal on oht saada korrakaitsjatelt trahvi distantsi hoidmise nõude rikkumise eest), ilma milleta sildi sisu ei pruugi avaneda.

Kuigi haiguse leviku olukord on endiselt pingeline, pakub epideemia-aeg keeleteadlastele ja -huvilistele palju materjali eesti keele tegeliku ja mõjuva kasutuse üle juurdlemiseks. Spontaanne sildižanr peegeldab

Joonis 8a. Tallinn. Täpne koht teadmata. aprill 2021. Foto autor teadmata

ühelt poolt kultuuritraditsiooni ja väärtushoiakuid (pöördumised, viisakusstrateegiad), teisalt aga keele kõige vahetumalt mõjuvate väljendite ja vormide valikut. Kiire ja mõjus teabe edastamine on siltidel esmatähtis. See, missugused keelelised vahendid kasutussituatsioonis selleks valitakse ning mis vastuvõtjale kõige mõjusamad tunduvad, väärib edaspidi põhjalikumat uurimist.

Siinkohal kutsume kõiki keelehuvilisi praegust ajutist, mitmekülgset ja unikaalselt sildimaterjali koguma ning mõtestama.

Viidatud kirjandus

Jones, R. (toim.) 2021. *Viral Discourse. (Elements in Applied Linguistics)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108986465.

Shohamy, E.; D. Gorter (toim.) 2009. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London: Routledge.

Swales, John M. 1990. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

OK